

Kirkens UNDERVISNING

4
1994

TEMA:
Dæmoni

Kristendom - forsagelse af det onde

Torsdag den 27. oktober bragte Kristeligt Dagblad et interview med forfatteren Erwin Neutsky-Wulff, som har udviklet både sin egen selvstændige praksis og teori indenfor satanismen. I sin seneste bog lader han hovedpersonen foretage en tidsrejse tilbage til Jesu tid. Hensigten er at dræbe Jesus og udrydde ham af historien. Attentatet mislykkes imidlertid og hovedpersonen indser også, at det nok er bedst sådan. For hvis ikke Jesus døde, kunne han heller ikke genopstå. Så ville kristendommen være reduceret til intet. Satan ligeså. For Satan er dybest set afhængig af Kristus.

Satanisme er blevet det, man vælger frem for den ateistiske livsholdning. Satanismen bunder i en vrede og frustration hos let påvirkelige mennesker, der føler sig udstødt og kasseret af samfundet. Med deres holdning eller „tro“ vil satanismen provokere det samfund (og kirken med), som de synes har svigtet dem.

Satanisme - dyrkelse af det onde

Satanismen er en *dyrkelse* af det onde. I modsætning hertil er kristendommen en *forsagelse* af det onde. For kristen tro er Djævelen ikke en teori, men en virkelighed, vi er sat til at bekæmpe. Et nyreligiøst fænomen som satanisme har vel kun få tilhængere - man regner med cirka 400 - men selve holdningen går som understrøm ind i vort samfund og dukker op på mangfoldige måder det være sig politisk eller ideologisk.

Derfor er det en påtrængende kirkepædagogisk og teologisk opgave at analysere, hvad den kristne forståelse af det onde egentlig må være. Kirsten Nielsen, som indleder dette nummer af Kirkens Undervisning, er nok den, der videnskabeligt er kommet længst med dette arbejde. Hun har samtidig formået at formidle sine studier i en lettilgængelig og engageret form - ikke mindst i bogen „Satan - den fortabte søn“ (ANIS 1991). I artiklen på de følgende sider giver Kirsten Nielsen en indføring i Biblens ord og billeder af ondskab og dæmoni. Derefter følger en artikel af Henning Nørhøj om syndefaldsberetningen. Artiklen er et undervisningseksempel for voksne om 1. Mosebog kapitel 3.

"Konfirmand 2000"

På de otte midtersider bringer vi "folkeudgaven" af Nina Tange Kristensen og Eberhard Harbsmeiers store evaluering af KFUM og KFUK's "Konfirmand 2000"-projekt. Evalueringen bringer forhåbentlig idéer til fremtidens konfirmandundervisning. I bladets sidste halvdel er der nyt fra Folkekirkens Pædagogiske Institut og fra Folkekirkens Skoletjeneste i København-Frederiksberg. Disse sider tjener dels som oplysning og orientering; dels som inspiration til kirkens undervisning andre steder i landet. Som i tidligere numre af Kirkens Undervisning er der på de sidste sider anmeldelser af nye bøger til kirkelig undervisning. Denne gang er der appetitvækkere til bøger om bl.a. børneprædikener, dåb og religionsmøde.

God læselyst!

Det onde i Biblen

Om Biblens ord
og billeder
af Djævelen

Af Kirsten Nielsen

3

Skylden og lidelsen

Et undervisningseksempel
over 1. Mos. kap. 3.

Af Henning Nørhøj

6

De otte midtersider:

Evaluering af KFUM og
KFUK's "Konfirmand
2000"-projekt.

Af Nina Tange Kristensen
og Eberhard Harbsmeier

Nyt fra Folke- kirkens Pæda- gogiske Institut

Af Birgitte Thyssen og
Viggo Ernst Thomsen

9

Nyt fra Folkekir- kens Skoletjeneste København - Frederiks- berg (FSKF).

Af Helle Krogh Madsen

10

Bøger og materialer

Anmeldelser af:
Eberhard Harbsmeier,
Allan Ploug Sørensen,
Dorete Søndergaard
og Henning Nørhøj.

11

Forsideillustration: Kim Pedersen

Det onde i Biblen

Om Biblens ord og billeder af djævelen

I denne artikel giver Kirsten Nielsen en indføring i den kristne forståelse af det onde. Kirsten Nielsen, der er lektor ved Århus Universitet, systematiserer og sammenligner de billeder som tegnes af dæmonien og det onde i henholdsvis Gammel Testamente og Nye Testamente.

Lad os begynde med at slå fast, at mens djævelen næsten ikke omtales i Det gamle Testamente, spiller han en helt afgørende rolle i Det nye Testamente. I 1. Johannesbrev 3,8 siges det lige ud, at når Gud lod sin søn føde til verden, så var det for at tilintetgøre djævelens gerninger. Historien om Gud og os handler altså også om djævelen. Men hvordan fortælles denne historie? Hvilket sprog bruger Biblen, når der skal tales om den onde/djævelen?

De bedst kendte betegnelser er nok djævelen, Satan eller Antikrist. Men for mange er det et problem, at Biblen taler om djævelen, som om det var en person, i stedet for at tale om det onde eller ondskaben. Nogen mener, at man gør djævelen for stor en ære ved at personliggøre ham, andre synes tværtimod, at personsproget gør ondskaben mindre, end den er. Djævelen er nemlig meget mere end en person. En person er f.eks. altid begrænset af tid og rum. Vi er et bestemt sted på et bestemt tidspunkt. Men disse begrænsninger gælder ikke djævelen, for hvor som helst, der er mennesker, er mørkets magt også tilstede.

Billedtale om Gud og djævelen

Egentlig har vi det samme problem, når vi skal tale om Gud. Gud er også altid meget mere end det, vi kan udtrykke, når vi taler om Gud som en person. Derfor må Biblen bruge et sprog, som ikke begrænser Gud.

Når Biblen taler i billeder, er det netop for at undgå at gøre Gud identisk med noget vi kender. Et billede ligner, men er også forskelligt. Med Gud er det som med en far, men Gud er også andet og mere end en far. Bibelen må derfor også anvende flere forskellige billeder.

Gudsbillederne hentes både fra personverdenen: Gud som far; som mor; som kriger; som hyrde, for blot at nævne nogle karakteristiske billeder - og de hentes fra den elementære verden: Gud som ild (den brændende tornebusk); Gud som vand (den levende kilde); Gud som luft (stormen/ånden); Gud som jord (den faste klippe). Men også dyreverdenen må med, hvis der skal tales sandt om Gud, for med Gud er det ifølge profeten Hosea, som når en vældig løve overfalder Israel, og ingen kan rive byttet fra den (Hos 5,14).

Om Gud kan der ikke siges nok, hvis blot et enkelt erfaringsområde anvendes som billede på Guds virke. Derfor må vidt forskellige områder inddrages. Men hermed understreges også, at der ikke på nogen måde kan være tale om bogstavelig tale. Hvor billedet af Gud som en far, ofte er blevet misforstået, som var det bogstavelig tale, vil det være meget svært at identificere Gud med både ild, vand, luft og jord, endsige med rovgriske løver. På tilsvarende måde må vi fastholde, at al tale i Biblen om djævelen er billedtale.

Derfor tales der såvel om upersonlige magter som om djævle, derfor anvendes billederne af den gamle drage og den træske slange.

Biblens billeder af djævelen

a) Billeder fra den ikke-personlige verden

Lad os begynde med det velkendte billede af mørket. Mørket er lysets modsætning. Forbindelsen mellem Gud og djævelen kan derfor bestemmes som forholdet mellem lys og mørke. Heri siges klart, at de to er forskellige, som dag og nat. De udelukker hinanden, men de betinger også hinanden. Vi forstår, hvad lyset er, fordi vi kender mørket, og omvendt. I Det nye Testamente forekommer ofte formuleringer, der stiller Gud og ondskabens magt over for hinanden som fjendtligt sinde. Vi kender det fra Johannes' Åbenbaring, hvor djævelen, skildret som et vældigt dyr, bekæmpes og ender i ildsøen (Åb. 19).

Men sådanne modstillinger er ikke enerådende. Og går vi et kort øjeblik til Det gamle Testamente, viser det sig, at vi her møder forestillinger, der peger på en langt større nærhed mellem Gud og ondskaben. Den Gud, som lyset er billede på, er nemlig samtidig den Gud, der siger: „Jeg er Herren, der er ingen anden. Jeg former lys og skaber mørke, frembringer fred og skaber ulykke, jeg, Herren, frembringer alt.“ (Jes 45,6-7) Her holdes modsætningerne, lys og mørke, sammen under samme skaber. Skaberen har formet begge dele, som pottemageren danner sine kar. Andre steder hører vi om *onde ånder*, der kan ramme et menneske med sygdom. Om kong

Judas modtager sin betaling for at have forrådt Jesus. Bag ham står Djævelen, sort og dyrisk, og opmuntrer ham. Giotto (1276-1337) i Arena-kapellet, Padua, Italien, 1306. Illustrationen er bragt i "Lucifer - The Devil in the Middle Ages" af Jeffrey Burton Russel.

Saul fortælles i Det gamle Testamente, at han i perioder blev ramt af en ond ånd fra Gud (1. Sam. 18). Hvad vi i dag måske ville diagnosticere som depression, blev betragtet som en besættelse. Udefrakommende ånder tog magten over et menneske, så det mistede livsmodet og blev knækket. Men iflg. Gammel Testamente kommer sådanne onde ånder fra Gud selv. For det skete, at „Herrens ånd forlod Saul, og en ond ånd fra Herren overvældede ham.“ (1. Sam. 16,14) De onde ånder repræsenterer ikke en modmagt til Gud, men er redskaber i den Almægtiges hånd.

Går vi derimod til Det nye Testamente og dets beretninger om dæmonbesatte mennesker, er situa-

tionen en anden. Når Jesus helbreder mennesker, der er besat af urene ånder, er det Satans rige, der angribes. De sidste tider med Gudsrigets gennembrud er på vej, og til tegnene på rigets frembrud hører overvindelsen af Satans magt. Se f.eks. beretningen i Luk. 4,31-37.

At også *dyreverdenen* må tages i brug for billedligt at udtrykke ondskabens magt, kender vi både fra Det gamle og Det nye Testamente. I syndefaldsberetningen repræsenterer slangen det Gudfjendtlige element, fristeren, der forleder Eva til at spise af det forbudte træ og overtræde Guds forbud. (1. Mos. 3) Men om denne slange gælder, at den er en af Guds skabninger. Også Gammel Testamente kender dog til Guds

kamp mod ondskabens magter, for ved skabelsen måtte Gud besejre en vældig drage hører vi i Sl. 74.

At denne kamp vil gentage sig ved tidernes ende fremgår af Johannes Åbenbaring kap. 12, hvor magtkampen ender med dragens nederlag. „Og der blev krig i himlen. Mikael og hans engle gik i krig med dragen, og dragen og dens engle tog kampen op, men kunne ikke stå sig, og de havde ikke længere deres plads i himlen. Den blev styrtet, den store drage, den gamle slange, som hedder Djævelen og Satan, og som forfører hele verden - styrtet til jorden, og dens engle blev styrtet ned sammen med den.“ (Åb 12,7ff).

b) Billeder fra den personlige verden. Når ondskabens magter skildres i billeder fra personverdenen, får disse personer naturligt nok navn: Satan, Djævelen, Antikrist, Lucifer.

Satan betyder egentlig „modstander“. I Det gamle Testamente omtales Satan kun 3 gange. I prologen til Jobs Bog hører vi om mødet mellem Gud og Guds sønner i himlen. Og blandt Guds sønner var også Satan, hedder det i Job 1,6. Her er der ingen tvivl om, at Satan hører hjemme i den guddommelige verden. Det samme gælder for de to andre steder i Gammel Testamente, hvor Satan omtales, 1. Krøn. 21 samt Zak. 3. Satan er ikke skildret som en vældig modstander, men som et redskab i Guds hånd.

Satan i vejen for Jesus

I Det nye Testamente mærker vi en mere dualistisk måde at tænke på. Ganske vist bliver Gud og Satan aldrig ligestillede rivaler; men modsætningsforholdet får klarere konturer, når Judas' forræderi mod Jesus kan beskrives med disse ord:

„Men så fór Satan i Judas, som blev kaldt Iskariot, en af de tolv; og han gik til ypperstepræsterne og anførerne for tempelvagten og talte med dem om, hvordan han kunne forråde Jesus til dem.“ (Luk. 22,3f) Satan stiller sig hindrende i vejen for Jesu gerning på jorden; omend man næppe kan sige, at Satan derved kommer til at gå imod Guds frelsesplaner. Satan kan stadig være redskab for Guds endelige mål.

At Satan optræder som modstander i betydningen en, der stiller sig i vejen for andre, fremgår klart af Første Brev til Thessalonikerne 2,18, hvor Satan siges at have hindret Paulus i at rejse af sted til menigheden. Satan afskar ham ganske enkelt fra at komme afsted. Tydeligst ses modsætningsforholdet dog i kampskildringerne i Johannes' Åbenbaring, som vi allerede har strejft. Men også i Johannesevangeliet møder vi djævelen som en vældig magt, fyrste over denne verden. „Nu fældes der dom over denne verden, nu skal denne verdens fyrste jages ud.“ (Johs 12,31). Ja, i Andet Korintherbrev 4,4 kan djævelen endda betegnes som denne verdens gud. Det er denne verdens gud, der har blindet de vantros øjne, „så de ikke ser lyset, der stråler fra evangeliet om Kristi herlighed, Kristus, som er Guds billede.“

Satan - "den onde"

At Satan har med det onde at gøre ses vel klare, når Det nye Testamente omtaler ham som „den Onde“. I lignelsen om sædemanden (Matt. 13,19ff) er det den Onde, der røver det Guds ord, der blev sået i hjertet, men altså ikke slog rod. I forbindelse med lignelsen om rajgræsset (Matt 13,24ff) siges det i udlægningen, at rajgræsset (ukrudtet) er den Ondes børn og fjenden, der såede det, er djævelen. Guds ord står over for de kræfter, der vil kvæle det.

Men brevskriveren Johannes kan trøste menigheden: „Jeg har skrevet til jer, I unge: I er stærke, Guds ord bliver i jer, og I har overvundet den Onde.“ (1. Johs. 2,14). Modsætningen mellem godt og ondt er et vigtigt motiv i netop dette brev. Enten er et menneske Guds barn eller djævelens. (1. Johs. 3,8).

Fri os fra den onde

Djævelen er en alvorlig trussel; og at ethvert menneske står i fare for at komme i den Ondes magt fremgår af den bøn, der udgør centrum i alt kristent bønsliv: Fader Vor. Her beder vi om at blive friet fra den Onde (kan også oversættes det onde). Men ofte er der en forbindelse mellem Guds vilje og onde prøvelser. Sammen med bønner om at blive fri af den Onde hører derfor bønner om ikke at blive ledt i fristelse (eller prøvelse) af Guds selv. Gud kan prøve et menneske, og undertiden bruger Gud den Onde som sit redskab. Men den kristne har lov at bede om ikke selv at blive underkastet sådanne prøvelser.

Djævelen som modstanderen møder vi i endnu en sammenhæng. Som vist er djævelen modstander af Guds søn; men i denne rolle kan djævelen få et nyt navn: *Antikrist*. Direkte hører vi kun om Antikrist i Johannesbrevene. Han er Kristi store modstander, men skal tilintetgøres, når Kristus vender tilbage ved genkomsten. Antikrist er, som navnet viser, en mod-kristus, og formentlig har man dengang forestillet sig Antikrist som den romerske statsmagt, der truer med udryddelse af de kristne.

Lys og mørke

Til slut vender vi tilbage til det billede, vi begyndte med: *lys og mørke*. Modsætningen mellem lys og mørke er umiddelbart forståelig. Og dog viser det sig, at lyset kan bruges som billede både om Kristus og om Satan, Lucifer, dvs. lysbæreren. „I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. ... I ham var liv, og livet var menneskers lys. Og lyset skinner i mørket, og mørket greb det ikke. ... Lyset, det sande lys, som oplyser ethvert menneske, var ved at komme til verden. Han var i verden, og verden var blevet til ved ham, og verden kendte ham ikke. Han kom til sit eget, og hans egne tog ikke imod ham.“ (Johs. 1,1ff).

Sådan fortæller Johannesevangeliet om Guds søns komme fra den himmelske lysverden til jordens mørke. Og i Johannes' Åbenbarings sidste kapitel kaldes Jesus „den lysende morgenstjerne.“ (Åb. 22,16). Jesus er det lys, der kom til verden,

siges det i denne tradition. Men Jesus er ikke den eneste, der forlader faderens lysverden. Også Satan kom derfra til denne verden, og også om Satan kan der tales, som man taler om lyset.

En gammel myte fortæller, at en af morgenstjerne faldt ned fra himlen. Vi har ikke myten klart gengivet i Det gamle Testamente, men profeten Jesaja bruger billedet af den faldne morgenstjerne i sin spottevis om Babylons konge. „Nu er du faldet fra himlen, du strålende morgenstjerne; nu er du slynget til jorden, du som besejrede folkene ... du blev styrtet i dødsriget, ned i afgrundens dyb.“ (Jes. 14,12-15). I den latinske bibeloversættelse, Vulgata, oversættes den strålende morgenstjerne ved ordet *Lucifer*, lysbæreren.

I Lukasevangeliet findes et særpræget udsagn, som må have sin rod i Jesajas billede af morgenstjernens fald. Da de 70 disciple kommer tilbage og fortæller: „Herre, selv demonerne adlyder os i dit navn“, svarer Jesus dem: „Jeg så Satan falde ned fra himlen som et lyn.“ (Luk. 10,17-18). Gudsrigets komme betyder samtidig, at Satans rige falder. Guds modstander mister magten. Til at udtrykke dette genbruger evangelisten billedet af den faldne morgenstjerne.

Verdens lys og Guds skygge

Mens Ingemann i sin morgensalme lader lysets engel gå med glans, så alle nattens sorte skygger må flygte (DDS 694), dér taler de gamle tekster om Gud som den, der både former lyset og skaber mørket. Og disse traditioner ved også at fortælle om en lysengel, der mistede sin plads i det himmelske, men dog stadig kan beskrives som lysbæreren, Lucifer.

Der er altså ikke kun kamp mellem godt og ondt, mellem Gud og Satan. Der er både nærhed og distance; begge dele må med, når Bibelen taler om forholdet mellem Gud og Satan. Ud af Guds himmel vælder både lys og mørke, for fra Gud stammer både den Jesus, der i Det nye Testamente kaldes *Verdens lys*, og den Satan, som vi ud fra Det gamle Testamente måske kunne kalde: *Lucifer - Guds skygge*? ■

Skylden og lidelsen

Et undervisningseksempel over 1. Mos. kap. 3

Slangen forførte Adam og Eva. De var ulydige mod Guds bud og spiste af kundskabets træ. Og det var i dette syndefald, at skylden, skammen og lidelsen kom ind i menneskets liv. Højskoleforstander Henning Nørhøj giver i det følgende et forslag til en gennemgang af syndefaldsberetningen, 1. Mosebog kapitel 3. Emnet er tænkt som en undervisningsaften for voksne.

Den følgende karakteristik af syndefaldsberetningen skal tjene som grundlag for underviserens oplæg. Der henvises iøvrigt til Niels Henrik Gregersens afsnit om skabelse og forsyn i „Fragmenter af et spejl“, som det følgende oplæg er stærkt præget af.

Sagt med få ord handler 1. Mos. 3 om, hvordan mennesket skilles fra Gud, fordrives fra Gudshaven, hindres i at opnå eller beholde evigt liv og overgives til en tilværelse, der er karakteriseret ved at være underkastet de vilkår, som er det normale menneskes livsbetingelser.

Ligesom i skabelsesberetningerne er der tydelige paralleller til især mesopotamiske myter: forestillingen om „Livets Træ“, hvis frugt giver evigt liv, er ikke en israelitisk opfindelse. Slangen repræsenterer måske kaoshyret Livjatan eller Rahab; Tiamat. Tanken kunne så være, at den kaosmagt, der blev trængt tilbage ved skabelsen, nu igen vinder terræn. Eller der kan være tale om, at slangen repræsenterer den kanaanæiske gud Ba'al, der ofte afbildes i slangeskikkelse.

Spørgsmålene er som bekendt mange til denne tekst. Hvor kom slangen fra? Hvad er kundskab om godt og ondt? Og hvorfor må mennesket ikke spise af dette træ? Og hvorfor er det først efter de har spist af dette træ, at Jahve tager forholdsregler, som skal hindre dem i at spise af Livets træ, som ikke er omfattet af forbudet i kap. 2, 16-17, hvor det tværtimod hedder, at de må spise af *alle* træer undtagen Kundskabens Træ?

Godt og ondt

Hvad er kundskab om godt og ondt? Umiddelbart ville man tro, at det betød etisk erkendelse. Dvs. at mennesket derved opnåede frihed i forhold til Jahves autoritet, at det nu selv kunne fastsætte, hvad der var godt og ondt, blev sin egen etiske instans. Imidlertid kan „godt og ondt“ ligeså godt være et udtryk, der angiver en helhed ved at opstille to yderbegreber - og dermed betyder det „alt“. Og meningen bliver da, at mennesket gør sig Gud lig ved at ville vide alt. Endelig er der også den mulighed, at det slet og ret betyder „gavnligt og skadeligt“, nemlig for mennesket selv. Det som mennesket vil opnå ved at spise af kundskabens træ er herefter hvad en tysk teolog har kaldt „Das einseinsterrung“, altså evnen til at klare sin tilværelse, en tanke der ikke ligger langt fra idéen om mennesket, der vil gøre sig autonomt.

Straffen for at spise af træet til kundskab om godt og ondt kommer til udtryk i 3,24: „Se mennesket er blevet som en af os til at kende godt og ondt. Nu skal han ikke længere række hånden ud og tage også af livets træ og spise og leve

evindeligt“. Meningen må være, at mennesket hermed har mistet sin udødelighed.

Døden er da også sat som et menneskeligt grundvilkår efter syndefaldet. Mennesket har mod Guds vilje tiltaget sig en guddommelig ret og må til gengæld give afkald på et andet privilegium.

Syndefaldsberetningen indeholder en række ætiologier (dvs. forklaringssagn), idet der bringes forklaringer på en række forhold i menneskets verden: slangens isolerede stilling blandt de andre dyr; dens mærkelige måde at bevæge sig på, dens føde, som menes at være ørkenstøv; det gensidige fjendskab mellem mennesket og slangen. Kvindens smerte ved svangerskab og fødsel; hendes forhold til manden; mandens kamp med jorden for føden; dødens realitet og begravelsesskikken.

Det israelitiske menneskesyn

Mytens totalanskuelse kommer imidlertid til udtryk i forbandelserne over slangen, Eva og Adam efter syndefaldet. Det er grundlaget i det israelitiske menneskesyn, der her kommer til udtryk:

Ved skabelsen tæmmes kaosmagterne og Gud anviser dem deres plads i verdenssystemet og sætter dem nogle grænser for deres muligheder. Efter syndefaldet er det menneskets lod at leve en utryk tilværelse i en truet verden, altså at leve i en spænding mellem det der betrygger (Jahves magt til at opretholde kosmos) og det der truer (kaos, som Jahve kan slippe løs).

Slangen er uden tvivl valgt som forfører, fordi den er identisk med

Rembrandts fortolkning af Adam og Eva i Edens Have.
Radering, 1638.
Statens Museum for Kunst, København.

dragen Livjatan, som igen repræsenterer urdybet (Tehom). Og kombinerer vi igen denne jagttagelse med den kendsgerning, at slangen sættes i forbindelse med ørkenen, viser der sig en dybere sammenhæng.

Johs. Pedersen taler nemlig i sin bog „Israel“ om israeliternes tre uverdener. Og bag slangen skimter vi to af dem: urdybet og ørkenen. Dvs. at det her handler om menne-

skets evige kamp mod de evige kaosmagter. Mennesket vil aldrig opnå total tryghed. Forbandelsen over slangen giver således en foreløbig bestemmelse af menneskets vilkår i den nye tilværelse. Kvinden rammes af smerte og lidelse. Det er den tredje af israeliternes uverdener - eller rettere: døden. Den strækker sine fangarme ud mod den fødende kvinde. For den, som er ramt af det onde, af ulykke, sygdom eller

anden nød er i Sheol (dødsriget). Forbandelsen over manden har forbindelse til livets træ. Det er det, han fordrives fra. Manden kan ikke længere ernære sig sorgløst af dette træ, men må møjsommeligt af-tvinge jorden føde. Menneskets arbejde - og dermed menneskets eksistens er hele tiden truet af „torn og tidsel“ - i Gammel Testamente ofte udtryk for ørkenens vækster. Igen er det en uverden, ørkenen,

der truer. Det fører frem til v. 19, hvor Sheol, dødsriget, tildeles en herkerposition over menneskets liv.

Efter denne læsning og udlægning af syndefaldsberetningen vil vi gå over til nogle mere systematiske overvejelser.

Skyld

Skyld er et etisk begreb, der forudsætter i det mindste tre elementer:

1. Begrebet „skyld“ forudsætter, at man *selv* er involveret som den, der er ansvarlig og kan pådrage sig skyld. Skyld forudsætter derimod ikke altid en fri vælgerevne. Kommer man uforvarende til at køre et barn over, kan man sige, at „det ikke var med vilje“. Men man kan ikke samtidig sige, at „det var ikke min skyld“. Man er nu en gang selv identisk med den, der er årsag til ulykken.
2. Skyld medfører, at nogen på forhånd er nogen noget skyldig. Skyld forudsætter således et *fællesskab*, hvor andre er afhængige af én. Derfor er der også tale om skyld, når man undlader at foretage sig noget.
3. Der er en *etisk instans*, overfor hvilken man er skyldig. Uden en norm, som er begrundet i andet end fællesskabet, ville man være skyldfri, hvis ingen opdagede ens skyld.

Skyld forudsætter altså

- et ansvarligt subjekt,
- en at have ansvar for og
- en instans at være ansvarlig overfor.

Arvesynd og ursynd

Begrebet *arvesynd* har ikke støtte i Bibelen eller oldkirkens lære. Måske kan vi bedre bruge begrebet *ursynd*:

1. Synden er fæstnet til *personen* og har dermed en anderledes gennemtrængende karakter end enkeltstående handlingssynder.
2. Synden omfatter *både individet og slægten*, idet synden både melder sig i personens ubevidste motivationsstruktur og i samfundets struktur.

3. Synden udgør en *overpersonlig* magtsfære, som individet ikke på egen hånd, men alene ved nåden kan befri sig for.

Synden er imidlertid ikke en totalbestemmelse af mennesket på samme måde som gudbilledligheden er det. Suveræne livsytringer såsom talens åbenhed, tillid, situationsnærvær og barmhjertighed udfolder sig iblandt mennesker på trods og på tværs af synderes indelukkede handlingsforsæt. Der er således ikke bare indbygget en Gudsåben struktur i mennesket, men Gud lader også til stadighed en skabelsesnåde tilfalde mennesket gennem deres liv med hinanden (Niels Henrik Gregersen).

Til samtale og bibelarbejde

1. Hvorfra stammer det onde iflg. syndefaldsberetningen? Eller er spørgsmålet om det ondes oprindelse et absurd og meningsløst spørgsmål? Hvad betyder det for vores opfattelse af Gud?

2. I syndefaldet overskrider mennesket sine grænser. Det gør ethvert menneske i udvikling - fra barn til ung - til voksen. Når man lærer noget nyt, og når man gør noget nyt. Man gør oprør og bryder grænser, fordi man selv vil. Videnskab er at overskride (gamle) grænser. Er det et syndefald, der sker hver gang? Er der grænser for, hvor mange grænser, vi kan overskride? Er der nogle grænser, der er værre at overskride end andre - f.eks. fri abort eller ægtransplantation eller opfindelsen af atombomben eller sex før ægteskabet? Hvorfor - og hvor går i givet fald den sidste grænse?

3. Læs Gal. 5, 13-26. Hvilket syn på mennesket kommer her til udtryk - og hvilken opfattelsen af forholdet mellem synden og fordringen?
4. Tag stilling til flg. tekst af Helmut Friis (se boksen):

Begyndelsen af Biblen er en myte i den forstand, at den beretter om vilkår, som gælder for enhver tid. Skabelse og syndefald er ikke et "før" og et "efter", men to aspekter ved det samme. Hele tiden foregår skabelsen, hele tiden modsiges den. Mennesket i sin tillidsfulde frihed og truede åbenhed befinder sig i Edens have, ligesom mennesket i sin bundethed til tidligere erfaringer af tab og mistillid lever i ødemærket.

Og så består der alligevel, trods samtidigheden af de to aspekter, en rækkefølge, nemlig af kvalitativ art. Faldet *forudsætter* en oprindelig, som ødelægges; synden *forudsætter* gudbilledligheden. Oprindeligheden (oprindelsen) og ødelæggelsen har ikke samme rangorden. Glæden kommer før sorgen: først var fryden, så skadefryden, først tilliden, så mistilliden, først livet, så døden. Det er i lyset af denne rangorden, at skabelesesmyten kan

påstå, at verden er "såre god". Verden er god i den forstand, at synden ikke er Guds værk, men alene er sat af Ham som en mulighed - nemlig som bagsiden af menneskets frihed. Den forføjede brug af muligheden skylder mennesket sig selv, ikke Gud. Synden er skyld. Mennesket skylder Gud livet, men skylder ikke Gud ødelæggelsen af livet.

Hermed er imidlertid ikke alt sagt. Der indgår et tredje element mellem Gud og mennesket: slangen. Fristeren symboliserer en undermenneskelig indflydelse, naturens dynamik i og om mennesket - overfor hvilken mennesket selv træffer afgørelsen. I sig selv er slangen ikke årsag til det onde, først via mennesket kan den hugge til. Slangen symboliserer, at synden hverken er en strukturel nødvendighed eller en individuel tilfældighed, hverken noget rent objektivi eller rent subjektivt ■

Nyt fra

FOLKEKIRKENS PÆDAGOGISKE INSTITUT

Folkekirken Pædagogiske Institut har igangsat to større udviklingsarbejder: Et om Biblen i brug og et om kristendomsformidling i de frie, kirkelige børne- og ungdomsorganisationer.

Biblen i brug

Som mange fornemmer, er der i dag en ny optagethed af og spørgen efter de store spørgsmål: Om livet, døden og hvad skal vi bruge kærligheden til. Denne optagethed fører også til fornyet interesse for Biblen og kristendommen. Men hvad har Biblen og kristendommen at sige ind i tidens spørgen efter mening og sammenhæng?

Samtidig mærker vi et fortroligheds- og traditionstab, der betyder, at kendskab til Biblen, salmer og gudstjeneste forsvinder. Ind i dette tomrum stilles en række spørgsmål: Hvis Biblen, som kirken påstår, har noget at sige moderne mennesker, hvordan kommer man så i gang med at bruge den? Hvordan hjælpes man til at (gen)opdage, hvad den har at sige til vor tid, dér hvor vi er?

De spørgsmål var baggrunden for den konference, som Folkekirken Pædagogiske Institut indbød til i november 1993. Konferencen resulterede i nedsættelsen af en projektgruppe af teologer og pædagoger, hvis opgave det er at gennem- og nytænke, hvordan man får mennesker uden for gudstjenesten til at bruge Biblen. Desuden skal gruppen fremstille relevante materialer, der på folkelig pædagogisk vis og i takt med tiden kan hjælpe mennesker til at forstå Biblen som livsoplysning. Målgruppen er yng-

re mennesker mellem 18 og 40, der har interesse for religion, filosofi, etik og kristendom/Biblen, men begrænset viden herom.

En af projektgruppens første opgaver var at overveje, hvor denne brede målgruppe potentielt vil kunne komme i berøring med Biblen. Blandt en lang liste af mulige „mødesteder“ har gruppen udvalgt nogle repræsentative steder, som vil indgå i projektarbejdet. Stikordsagtigt formuleret drejer det sig om følgende sammenhænge: Ved dåb, ved 3. klasses indledende konfirmationsforberedelse, ved den almindelige konfirmationsforberedelse, ved køb af Biblen, i tabssituationer, ved højtiderne, på arbejdspladsen og på højskoleophold. Disse „mødesteder“ vil projektgruppen arbejde videre med i de kommende år.

Kristendomsformidling i de frie, kirkelige børne- og ungdomsorganisationer

Sammen med Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler, FDF/FPF, Indre Missions Ungdom, KFUK-Spejderne, KFUM & KFUK og KFUM-Spejderne har Folkekirken Pædagogiske Institut nedsat en fælles arbejdsgruppe, der p.t. har haft tre arbejds-sessioner. Gruppen skal forestå et pædagogisk udviklingsarbejde med en praksisrelateret og mundtlig orienteret lederuddannelse i kristendomsformidling.

Jan Lindhardt m. fl. taler om, at den dominerende udtryksform i dag igen er *mundtlighed* frem for skriftkulturen. Endvidere tyder erfaringer fra nyere uddannelsesforskning på, at de lokale ledergrupper bedst støttes ved at have en *lokal vejleder*

i kristendomsformidling. Det er et nødvendigt supplement til den regionale og landsdækkende kursusvirksomhed i landsorganisationerne og de mange skriftlige materialer, bøger og idéhæfter.

Udviklingsarbejdet vil foregå frem til midten af 1996. I alt 16 væsenstypiske grupper, troppe og kredse med en rimelig geografisk fordeling fra de seks organisationer vil indgå i udviklingsarbejdet sammen med 16 vejledere. Udviklingsarbejdets mål er bl.a.:

1. at udvikle idéer og teorier om, hvordan man bedre dygtiggør frivillige foreningsledere (lægfolk) til at formidle kristendom ved forkyndelse og undervisning.
2. at afprøve om en lokal, praksisorienteret vejledning giver ledere mulighed for at anvende en større del af det lærte i det daglige arbejde. Interessen går på, om der er sammenhæng mellem vejledning og praksis.
3. at rette opmærksomheden mod synlige og usynlige barrierer ved denne form for lægmandsforkyndelse og
4. på baggrund af erfaringerne med arbejdet at give de kirkelige børne- og ungdomsorganisationer mulighed for at overveje prioriteringerne i deres lederuddannelse.

Arbejdsgruppen er nu, som led i forberedelserne til vejledningen i de 16 grupper, ved at færdiggøre en vejledning til vejlederne ■

Nyt fra Folkekirken Skoletjeneste

København - Frederiksberg (FSKF).

Tegneseriehæfter ud fra bibelske historier

Fire klasser (5. - 7. kl.) har i samarbejde med to professionelle tegneseriekunstnere lavet tegneserier over udvalgte bibelske historier efter forudgående samtale med en lokal præst om historiernes indhold. Hver klasse har arbejdet med to historier, en fra Det gamle Testamente og en fra Det nye Testamente, som tematisk har været knyttet sammen.

Et udvalg af tegneserierne er samlet i hæfter, som kan rekvireres hos FSKF.

Projektet er et samarbejde mellem Bibelskolen i Ryesgade og FSKF.

Arkitektur og kirke

FSKF har udarbejdet et meget fleksibelt undervisningsmateriale om emnet „Arkitektur og kirke“. Materialet indeholder bl.a. en introduktion til begrebet „Kirkearkitektur“, en diasserie med tilhørende tekst, der gennemgår 15 københavnske kirker samt et oplæg om sammenhængen mellem kirkens ydre form og kirkens forkyndelse. Der lægges op til et arbejde med den lokale kirkes arkitektur.

Materialet tilbydes skolernes 5. - 10. klassetrin.

„Et møde med den danske salme“

På grund af overvældende tilslutning sidste år gentages projektet „Et møde med den danske salme“ i år. 40 kirker har meldt sig til at tage imod lokale skoleklasser (3. - 6. kl.) i løbet af den sidste uge i november. Tanken er, at børnene her får lejlighed til at synge de fem salmer igennem, som de forinden har ar-

bejdet med i klassen samt høre lidt mere om salmedigterne Kingo, Brorson, Ingemann og Grundtvig og opleve orglet som instrument. De deltagende klasser mødes til fælles afslutning i Helligåndskirken Helligtrekongersdag (6. januar 1995) ved biskop Erik Normann Svendsen.

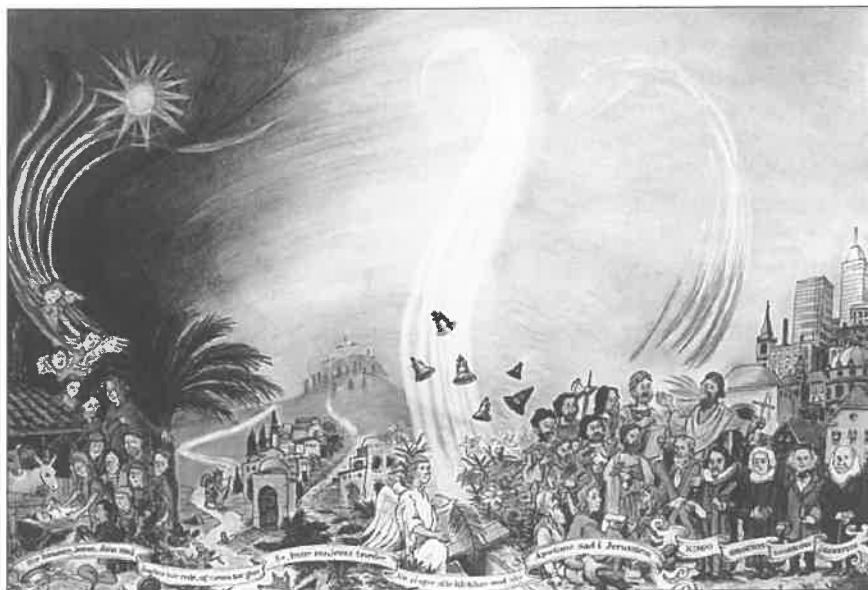
Til projektet er bl.a. udarbejdet en samtaleplakat, som med udgangspunkt i de fem gennemgående salmer fortæller forløbet fra jul til pinse. Plakaten (se illustrationen) kan købes for kr. 35,- ved henvendelse til FSKF, Lollandsvej 40 A, 2000 F.

„Solidaritet mellem generationerne“

I januar - februar 1995 afvikles på Frederiksberg et projekt, hvor fire grupper ældre og fire klasser (3. - 6. kl.) i en længere periode (ca. 40 undervisningstimer) arbejder sammen om et bestemt emne. De ældre

er dels tilknyttet tre af kommunens plejehjem/daghjem; dels en gruppe tilknyttet O.K-klubben.

Projektet følges af Danmarks Pædagogiske Institut som led i et projekt i EU-regi med titlen „Solidaritet mellem generationerne“ ■

materialer

Bøger og

Dåb som kultur og Dåb for Windows - to bøger om dåben

Elisabeth Uldall:

Dåbsbogen (med tre tillæg: Min slægtsbog, Mine gæster, Mit barns første år).

Aschehoug Dansk Forlag 1994.

kr. 98,-

Kristen Skrivers Frandsen:

Gennem vand - et hæfte for unge der døbes.

Materialcentralen/Religionspædagogisk Center 1994.

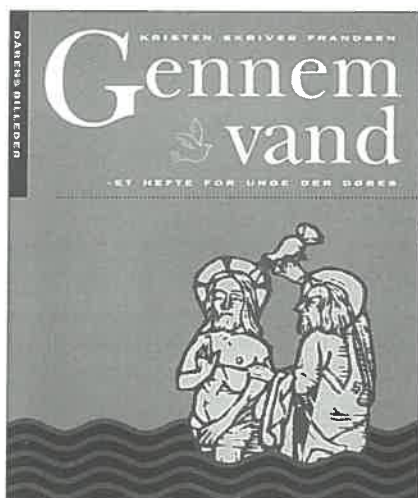
kr. 35,-

Det er blevet skik, at præster udleverer en eller anden bog eller et hæfte om dåben til forældre i anledning af dåben. Det er en god idé, selvom trykte materialer aldrig kan erstatte den personlige kontakt og disse bøger helst ikke skulle tjene som et slags alibi for, at man ikke taler med forældrene om noget væsentligt udover small talk og praktiske spørgsmål vedrørende ritualets afvikling.

De gamle hæfter, man gik og delte ud, var ofte kedeligt sat op og i deres sprog ret belærende, og de indeholdt ofte som det vigtigste en stærk appel om at oplære barnet i den kristne tro. De ville bidrage til, at det ikke kun blev en tom ritus.

Dåbsoplevelse

Det vil Elisabeth Uldalls bog også, men tilgangen er tydelig en ganske anden. Den er ikke så meget teologisk, men kulturhistorisk. Den sigter ikke på en lære om dåben, men vil give hjælp til at opleve et ritual, ja et helt forløb omkring dåben

som meningsfyldt. Derfor bruger bogen megen plads og billeder på dåbstraditioner, ritualers betydning, på grundsymbolerne jord, blod, vand, på barselshistorie, dåbskjole, og også dåben og kirken ses mere i religions- og kulturhistorisk lys. Også de praktiske spørgsmål om dåbens tidspunkt, fotografering i kirken (helst ikke) frokost bagefter får omhyggelig og kærlig omtale. Det hele omgives af overordentlig smukke illustrationer, mest billeder af historien, og små kontante - igen mest historiske og retlige informationer - i små blå felter. En lækker bog at bladere og læse i.

Jeg er enig i bogens anliggende, at tage det rituelle og dens oplevelseskvalitet alvorlig. Ritualer er mere end ord og belæring. Men jeg er også meget betænkelig ved bogen og finder den på mange måde mislykket til trods for gode intentioner. Den store vægt på det historiske, de kultur- og religionshistoriske betragtninger, skaber efter min mening en falsk distance. Der er for meget folkløse over bogen. Måske er dåben også en „kulturtradition“, men den er væsentligt mere og andet end det. Kirken er andet og mere end en underafdeling af kulturlivet.

Kulturhistorie

Det er godt at bogen undgår dårlig prædikenstil - men den falder efter min mening i den anden grøft og bliver til kulturhistorisk foredrag, mere egnet til undervisning på folkeuniversitet end til læsning for almindelige mennesker. Det gælder også bogens sprog, der er fyldt med

fagudtryk (autenticitet, in mente, en teologisk sætning „aktualiseres“, antikkens „mysterie-religioner“, den „restituerede fremtid“ m.m.) og taler et indforstået teologsprog. Men forfatteren har sat sig mellem to stole, for de informationer, der gives, er på den anden side heller ikke altid helt præcise. Hvad der f.eks. siges s. 20 om dåben i Det ny Testamente, er teologisk lidt misvisende og komplet uforståeligt for almindelige læsere. Mere problematisk bliver det for mig, når bogen skal tale om det væsentlige bag alt det andet. Hvad dåben egentlig betyder. Her synes jeg, at man bliver spist af med teologisk smalkost, der står i kontrast til bogens fylde af smarte billeder og kulturhistoriske informationer. Håndspåbyggelsen og teologernes tale om *syndernes forladelse* forklares på kun tre linier: „Måske kan man bare sige, at der hermed symbolsk blev åbnet for færdsel ad kærlighedens veje“ (s. 24).

Livsindvielsesritual

Om „dåbens fortættede øjeblik“ hedder det: „Det er, som om universet holder sit vejr i den *helende* forudfølelse og forudgribelse af *livets egentlighed, hellighed og fylde* forenet i netop *dette* barn“ (s. 33). Og på s. 48f. får vi at vide, hvad dåben egentlig betyder: „Den er en *indvielse og en velsignelse*“, barnet bringer til udtryk, at man ikke kan „*bemærke sig* livet med egen indsats, men må have det *givet*“.

På s. 51 udlægges dåbsbefalingen på denne måde: „Ordene lyder ved den kristne dåb. De må i dag med traditionen in mente tolkes nutidigt og realistisk som velsignelse til i kærlighedens og fællesskabets navn at tage alvorligt, at det er glæden, der taler sandt om livet, og at vi derfor udfordres til at leve og lade leve“. Og hvor det i gamle dage var synd og arvesynd, der var den teologiske forudsætning for dåben, er det nu barnets evne „at lade sig elske“ (s. 40). Så kan det ikke undre at spørgsmålet om *dåbsoplæringen* spises af på to linier, om at barnet „har ret til at få fortalt, hvad dåben betyder“, som om det var en slags obligatorisk børneydelse. Det er en dåbsteologi, som desværre ikke er

helt utypisk for vores tid: En ret forblømt og diffus kærligheds-snak uden egentlig kristelig identitet, hvor dåben bliver en almenreligiøs livsindvielsesritual. Alle gamle billeder kan ikke skjule, at der er stor afstand til traditionen, f.eks. Luthers dåbsopfattelse, at bogen i virkeligheden er præget af temmelig stor teologisk rodløshed. Der hjælper heller ikke et efterord, hvor „ham, *fornyeren*“, nemlig Grundtvig får ordet og taler med betydelig større teologisk og poetisk vægt. Jeg finder, at al den snak om dåbens gave ofte skjuler en teologisk uklarhed om, hvad det egentlig er, dåben giver - og i øvrigt også *kræver*.

Dåbens ikoner

Der er faktisk mere teologisk tyngde i *Kristen Skriver Frandsens* hæfte, selvom det fremtræder meget mere moderne, nogen vil måske sige poppet i sin form. Bogen er tænkt som hjælp til unge, der vil lade sig døbe. Dens tema er altså dåb, ikke *barne*-dåb. Det er en slags „Dåb for Windows“, idet grundideen er at fremstille dåbens betydning ved hjælp af „ikoner“, som vi kender dem fra Windows-programmet. Disse billeder åbner nemlig en ny verden, når man klikker sig ind på dem, selvom Kristen Skriver Frandsen naturligvis er klar over, at der er forskel mellem Windows og Guds rige. Det havde naturligvis været sjovere og mere konsekvent, om han havde leveret bogen som et program for Windows, men ideen er alligevel både sjov og morsom.

Bogen er bygget op over en række billeder om dåbens betydning, og disse motiver er ikke i første omgang de traditionelle barnedåbsmotiver om Guds gave og kærlighed, men billeder om vort liv og de perspektiver vi ser i det og har for det. Vi har en plads i Guds evighed, vi er Guds spejl (billede) på jorden, bærer Guds billede i os, vi har i dåben del i Jesu død og opstandelse, dåben trækker os ud af navnløs glemsel, dåb betyder fred og solidaritet mellem mennesker, vi er „levende stene“. Og dåben er ikke bare en offentlig religiøs service, men indlemmelse i kirken som et levende fællesskab. Derfor munder bogen

ud i mange „vinduer“, der viser kirkens synlighed i et mangfoldigt engagement.

Det er ikke en bog, der nusser om hyggelige traditioner, den vil appellere til unge, der bevidst, engageret og anfægtet spørger efter livets mening og kirkens eksistensberettigelse. Dens fortrin er ikke et lækkert og smart layout. Jeg tror heller ikke, at kritiske unge i dag lader sig imponere af den slags. Men den forsøger med originelle indfaldsvinkler at forny det lidt forslidte kirkesprog. Ideen med „vinduerne“, der åbner en ny verden, er måske lidt banal - men dog også morsom og givende, så også de unge, der *ikke* leger med PC'eren, kan få noget ud af den. At den er ikke helt nem at forstå, gør sagen lidt vanskelig, ved at komme på tværs ind på sagerne. Men det kan netop også være en styrke. Netop de unge, som bogen appellerer til, skal man ikke tale ned til i falsk opbyggelighed og enfoldighed. Og som et ægte Windows-program tillader det at kombinere de forskellige billeder - både traditionelle og nye - på nye og overraskende måder.

Af Eberhard Harbsmeier

At prædike for BØRN

Prædikenvejledning til hele kirkeåret. Eberhard Harbsmeier, Annelise Søndengaard og Finn Dyrhagen, red. ANIS 1994. 446 sider, Kr. 375,-

I en tid, hvor Jacob Haugaard slår på: „Gud tilbage til kirkerne“, udkommer en bog, der opfordrer til, at enkelhed og enfoldighed genvinder sin plads i prædikenen. Både for børn og voksne. Det er mere end interessant! Bogen er netop udkommet. En stor sag: 446 sider. „At prædike for BØRN“ står der på forsiden med hvidt på rød baggrund. Man sidder med en rigtig *dansk* bog i hånden. Bare ved at bladere og læse udvalgte tekster er man overbevist: Hér foreligger et meget nyttigt stykke værktøj i enhver præstegård og i ethvert lederbibliotek! Salmer og sange for børn har stået på dagsordenen længe. Sideløbende har vi talt meget om liturgi for børn. Så meget, at den sidste autoriserede gudstje-

neste-ordning indeholder et forslag til Børnegudstjeneste på Højmesens plads. Godt alt sammen.

Enkelhed og enfoldighed

Men har vi forsømt at tale *lige* så meget om, hvordan vi forkynder for børn? Altså prædiker! Var det fordi, vi ikke turde tale højt om, hvad vi godt vidste, der er brug for? Nemlig enfoldighed og enkelhed. Har vi været for blufærdige? - især i præstekredse? Ihvertfald gælder det ikke den kreds af præster, der står bag bogen „At prædike for BØRN“. De har været samlet i en arbejdsgruppe i tilknytning til Præstehøjskolen og sidenhen Folkekirkens Pædagogiske Institut. Det er oplagt, at det har de indbyrdes haft meget ud af. Men vi andre får også lejlighed til at nyde frugterne af deres erfaring, indsigt og flid. Tak for det!

I forordet slås det fast: det her er en arbejdsbog - ikke en debatbog. Den går ud fra, at der faktisk er nogen, der arbejder med børnegudstjenester. Og de kan sikkert have glæde af en håndsrækning. Bestemt! Særlig på prædikenens felt. Mange af os har prædiker til børn l.s. i Advent og Palmesøndag. År efter år. Nu møder man i denne bog det dristige synspunkt: principielt skal man kunne prædike til børn *hver søndag*. Og så er gruppen gået igang med at bevise dét! For på mere end 400 sider gives prædikenvejledninger til hele 1. tekstrække - og til nogle af de store „børnedage“ endda to vejledninger! Dertil kommer en herlig samling af nyttige fortællinger, drama-

„At prædike for BØRN“ er smukt illustreret med papirklip af Anne-Mette Wrangel Scäffer og Annette Broberg Knudsen.

er og ideer til juletiden med forslag til børnehavebørn og skoleafslutninger. Her vil være nyttig fornyelse for mange, der er kørt lidt trætte i juletræerne! Og den inspirerende vejledning giver os til Helligtrekongers søndag hele 15 s., og sidenhen 30 s. til Langfredag - incl. illustrationer.

Læseren inviteres hele tiden ind i samtale og samarbejde. Det omfattende - og prøvede! - materiale må bearbejdes personligt. Man må have indlevelse og fantasi. Bogen vil ikke bare bruges til reproduktion. Den vil sætte noget igang: Man tilskyndes til at finde frem til den form, man selv finder sig hjemme i!

Opbygningen er ens for hver søndag: Tekstovervejelser, prædiken, gudstjeneste, litteratur. Alderen defineres: Der skrives med sigte på 7-10 årige. Et sted må man jo fastlægge, og så må den enkelte selv „transponere“.

Gennemtænkt teologi

Kaster man sig ud i at tilbageerobre enkeltheden og enfoldigheden i prædiken for børn, så er det Eberhard Harbsmeiers påstand, at det må kunne smitte af på præstens prædiken iøvrigt. Så der prædikes mere frit! Jeg er ikke i tvivl om, at han har ret. Der springes ikke over, hvor gærdet er lavest! Teologien skal være gennemtænkt, også når det gælder børn. Resultatet: Prædiken - må blive til i en grundig teologisk proces. Derfor skal der arbejdes eksegetisk så lidt i studereværelset. Skal der tales klart i kirken, må der være tænkt lige så klart derhjemme. Man kan ikke bluffe børn. De afslører én på stedet! „Kun den, der også kan tale enfoldigt og enkelt, viser, at der er bund og holdbarhed i hans/hendes teologi“. „...at prædike for børn... er kronen på teologien - det er her, det afgøres, om man har forstået, hvad man har lært“.

Et glimrende medrivende eksempel leveres til 6.s.e.Trin. Det umiddelbart vanskelige emne: vrede, bliver behandlet vægtigt og levende. Hvem vil nogensinde glemme „løvetæmmeren“?

Godt værktøj

Bogen har en god klar opbygning, der gør det let at bruge den som opslagsbog. Bag findes et nyttigt

register, hvor man hurtigt kan finde frem til de tekster, der er gennemgået. Efter at børnegudstjenesten for 15-20 år siden var opsigtsvækkende, er den med tiden blevet godtaget - og glemt? Hvis det sidste er tilfældet, så foreligger nu et godt stykke værktøj til at få taget fat på denne opgave igen.

Udgivelsen er bl.a. en opfordring til præster og børneledere: Find sammen om en regelmæssighed i børnegudstjenesterne, så BUSK-dagen ikke bliver en enlig svale. Det første indtryk, man således sidder tilbage med efter et hastigt bekendtskab med bogen, er utvetydigt: Bare det snart var BUSK-dag igen! Og det kan det faktisk blive - efter forfatterens mening - allerede på søndag!

Enkelhed og enfoldighed tilbage til prædiken! - nye læsere kan begynde med At prædike for BØRN. Den bog gi' r go' inspiration!

Af Allan Ploug Sørensen

Helmut Friis:
Den gyldne stad
ANIS 1994.
95 sider, kr. 135,-

Det er svært at genrebestemme Helmut Friis' sidste bog, der bærer undertitlen *Indfald i Det nye Testamente*. Den har ikke den karakter af udlæggende kommentar, som forfatterens tidligere bøger om Det gamle Testamente har præg af. Det er heller ikke en prædikensamling - ikke af traditionel art i hvert fald. Kaldet man bogen „teologisk“ eller „filosofisk“, ville den være den første af sin art med det prædikat.

Sin egen genre

Måske bagsideteksten kan hjælpe os. Her refereres (så godt som) forordets første linjer: „En tiltagende banalisering og sentimentalisering af Det nye Testamente gør, at der skal en åndelig kraftanstrengelse til at opdage det lyn, den detonation, den fornærmelse af verden, som nogle af de tilsyneladende uskyldige formuler rummer.“ Videre siger bagsiden: „Helmut Friis tager ... læseren med på rejse i Det nye Testamente mellem fakta og fiktion. Her står

natlige samtaler med Satan side om side med Fadervor og ejendommelige skriftruller.“

„Imellem fakta og fiktion“ siges *Den gyldne stad* at befinde sig. Bagsideforfatteren må med andre ord forudsætte, at det, der står i Nye Testamente er kendsgerninger, og når Helmut Friis i sin bog bevæger sig lidt for langt væk fra disse, går teksten hen og bliver fiktion. Dette synspunkt er imidlertid for mig at se så langt væk fra Helmut Friis' intention som muligt. Skal man nemlig genrebestemme *Den gyldne stad*, kommer den tættest på *poesi*, evt. *litteratur*.

Bogen består af små fortællinger, f.eks. lagt i munden på en af evangelisterne, på Paulus, på Herodes, Pilatus eller på selveste Satan. Herudover er der historier, der med poetisk kraft tager læseren med til selskab hos Kejser Nero, til en døende piges sygeleje eller til interview med den kendte „lærer Kermodus“ (alias litteraturteoretikeren Frank Kermode, som har beskæftiget sig indgående med Markus-evangeliet). I interviewet med overskriften *Hvad er en tekst?* fremkommer det, der kommer nærmest en tekstteoretisk forudsætning for Helmut Friis' læsning af Nye Testamente: „Grækeren Thykudid, der regnes for den første historiker...gik efter fakta. Det gør Markus ikke.“ (p.73). Derefter bestemmes et evangelium som et værk, der er sit eget fuldendte, afrundede meningsunivers, der ikke skal læses ud fra, hvad det henviser til, men ud

fra hvad det *gør* med læseren (p.74-75). Evangelierne virker (er „åbenbaring“), når teksten bliver en *begivenhed* i læserens egen livssammenhæng (p.76-77).

Begivenhed i læserens liv

Og sådan tror jeg, Helmut Friis' bog skal læses: Som en ny tekst, der med henvisning til evangeliets univers og gennem sin æstetiske kvalitet *gør* noget ved læseren, noget *nyt*, så vi opdager evangeliets „fornærmelse“. Derfor kan der netop være lige så meget sandhed (ikke fakta!) i at hævde „I begyndelsen var slammet“ (p.72) eller i at lade kejser Tiberius opfinde kristendommen (p.61) som i selve den kongelige, danske autoriserede (og faktaløse!) bibeloversættelse.

Den *gyldne stad* kan bruges til personlig opbyggelse (der er guds nok til mange gennemlæsninger); til prædikeninspiration og til undervisning. Hvad det sidste angår, vinder bogen ved et forhåndskendskab til de bibelske tekster. Ikke desto mindre kan voksne studerende ganske givet med stort udbytte læse adskillige af Helmut Friis' „gendigtninger“ sideløbende med Det nye Testamente. Dermed understreges også evangeliernes oprindelige intention, nemlig at blive til *begivenhed* i læserens liv.

Af Dorete Søndergaard.

Af Niels Henrik Arendt:

Gud er stor!

Om islam og kristendom

Anis 1994.

106 sider, kr. 135,-

Vi kan ikke slippe uden om det længere! Hverken som kirke, som lærere eller som mennesker. De er her, og de har taget deres religion med sig. Muslimerne. Det er ud fra erkendelsen af, at vi i denne situation er nødt til at sætte en samtale i gang mellem kristendom og islam, at Niels Henrik Arendt har skrevet sin bog.

Gud er stor! skal ikke læses som en historisk indføring i islam (en sådan kan man f.eks. finde i forfatterens litteraturliste sammen med

en oversigt over væsentlige passager i koranen). Tværtimod har Arendt netop skrevet sin bog ud fra *situationen* i dag, nemlig at han som protestant i dagens Danmark forsøger at forstå muslimernes religion.

Hvis dette lykkes, er det en banebrydende videnskabsteoretisk indsats. Næsten alle hidtidige danske bøger, der behandler islam, er skrevet ud fra et religionshistorisk objektivitetsideal. Men at se på islam gennem kristne briller er, mener Arendt, i virkeligheden langt mere rimeligt og mindre fremmed end den videnskabelige neutralitet, idet islam hermed bliver taget alvorligt som det, den vil være, nemlig en trosform. En muslim ville selv afvise, at islam kunne beskrives uengageret (p.17-18). Arendt stiller dog ikke selv det spørgsmål: Hvorvidt et neutralt religionshistorisk perspektiv overhovedet er muligt i fremstilling af og undervisning i fremmede religioner.

Formår Arendt så at fuldbyrde sin intention? Faren i en så bevidst insisteren på den kristne synsvinkel er naturligvis, at islam bliver brugt som redskab; modvægt eller sparringspartner i teologens positive fremstilling af sin egen religion.

Arendt fremstiller de væsentligste punkter, hvorpå islam og kristendom adskiller sig fra hinanden: eksempelvis forholdet mel-

lem politik og religion, forholdet mellem individ og fællesskab, synet på åbenbaringen samt islams ene Gud kontra kristendommens treenige.

Tilbagevendende koncentrerer teksten imidlertid om det, som synes at være forfatterens hovedbudskab, eller „hovedforskel“, må det vel hedde, nemlig de to religioners forskellige grad af *rationalitet*. Når en muslim bliver konfronteret med teodicéproblemet, svarer han blot „Gud er stor“. Det onde er for muslimen indbefattet under Guds rationelle vilje som et led i Guds større plan, som den troende muslim kan hjælpe med til at udføre. For den kristne er Vorherre en mere tvetydig størrelse. Forholdet mellem Gud og det onde er ikke ganske afklaret i kristendommen, hvilket hænger sammen med kristendommens modsigelsesfyldte karakter. Inkarnationens paradokse begivenhed er ubegribelig og irrationel og står derfor i diametral modsætning til islams Gud, der kun er Gud, ikke også menneske, og hvis vilje muslimen kan svinge sig op til en intellektuel forståelse af (p.42).

Undgår Arendt så forkyndelsens fare? Umiddelbart føler jeg som teolog, at Arendt fremstiller kristendommen tendentiøst. Oftest fremstilles kristendommen i øvrigt også sidst. Mig har forfatteren overbevist om, at den afmægtige, irrationelle Gud er at foretrække fremfor muslimernes politisk fornuftige og magtfulde. Men er det min forudindtagetheds skyld eller forfatterens? Og virker bogen også den vej på en mere sækulariseret kristen, for hvem også kristendommen hører under kundskabsområdet "fremmede religioner"?

Under alle omstændigheder skal Arendt roses for sit forsøg på at sætte sig ind i muslimens tankegang. Det er tydeligt, at forfatteren har truffet levende muslimer, ikke blot historiske tekster.

Af Dorete Søndergaard

Irma Lauridsen:

Skæbner fra et usynligt fængsel. Beretninger fortalt af tidligere Jehovas Vidner.

Borgens Forlag 1994.
307 sider. Kr. 260,-

Bogen fortæller om en lang række menneskers erfaringer som medlemmer af Jehovas Vidner. Det drejer sig naturligvis om mennesker, der har forladt sekten og som har oplevet den oftest brutale og smertefulde proces, som man må igennem. At ville ud af sekten betyder tab af fællesskab, af samhørighed med den familie, der bliver tilbage. At bryde ud af sekten betyder også chikanerier. Men bogen er blevet til, fordi der alligevel var mennesker, der vovede at tale. Og vi får et billede af en sekt, der i religionsfrihedens navn vitterligt begår overgreb på sine medlemmer.

I sammenhæng med en fremstilling af Jehovas Vidners læresystem er bogen velegnet til studiekredsarbejde og dermed til en nødvendig klargøring af vores forhold til denne sekt.

Fynn:

Kære hr. Gud, det er Anna.

Oversat af Anne Sophie Seidelin.

Unitas Forlag 1994.
212 sider. Kr. 110,-.

Det er flot, at vi igen kan få genudgivet denne populære bog. Verden over er den solgt i millionoplag siden den første gang udkom for 20 år siden. Nu har en ny generation af børn, unge og voksne mulighed for at stifte

bekendtskab med Anna. Anna er fire år og løbet hjemmefra. Havnearbejderen Fynn, som er 19 år, tager sig af hende og gennem denne mærkelige, sjove og helt usædvanlige pige oplever han verden på en helt ny måde. Hun taler nemlig med Gud, som til en god gammel bekendt, der altid er til disposition og en naturlig del af hverdagen. Faktisk er det Gud, som er bogens hovedperson. Hvordan? Ja, læs selv! Det er herlig læsning.

K. E. Bugge:

Vi har stadig Rel'gion.

Materialecentralen/Religionspædagogisk Center 1994.

96 sider. Kr. 125,-

Bogen er udgivet i anledning af Religionslærerforeningens 90 års jubilæum den 25. maj 1994. Men den er samtidig en opfølgning af bogen „Vi har rel'gion, som K. E. Bugge skrev i 1979 - altså i forbindelse med 75 års jubilæet.

Den forhåndenværende bog er således en opfølgning af skolens kristendoms- og religionsundervisnings stilling i det danske samfund indenfor de sidste 15 år. Fremstillingen dokumenteres af diverse cirkulærer, love og centrale artikler fra dagspressen.

Hvad er så det nye i fagets situation siden 1979? Ja, Bugge nævner her på den ene side det nye møde med nyreligiositeten og de fremmede religioner - og på den anden side de ny-fundamentalistiske bevægelser (KFS, Menighedsfakultetet, Dansk Bibel-Institut).

Det drejer sig altså om nye udfordringer til faget, som også har sat sig spor i lovgivningen og ikke mindst i folkekirkens „pædagogiske vækelse“ (et udtryk lanceret af rektor Brøndbjerg fra Haslev Seminarium).

„Vi har stadig rel'gion“ koncentrerer sig ikke bare om folkeskolens kristendoms- og religionsundervisning, men vi får også et signalement af gymnasiets religionsundervisning - og ikke mindst af læreruddannelsens undervisning i faget. Endelig kan bogen selvfølgelig ikke undgå at give nogle pejlemærker for fagets fremtidige udvikling.

Bogen må være nødvendig læsning for de lærerstuderende med liniefag i religion, samt de lærere der iøvrigt arbejder med faget til daglig.

Lars Tjalve:

Av, min arm.

En roman for børn.

Unitas Forlag 1994.
96 sider. Kr. 98,-

Lars Tjalve fortæller i denne bog om livet og kristendommen, så fantasien får al den næring, som tænkes kan. Med hovedpersonen Mattias og hans klassekammerater Christian og Bettina kommer vi rundt i forskellige tidsaldre. Vi møder de gode kendte personer som Lukas, Saxo og mange flere. Med „Av, min arm“ har vi fået en børneroman, der er vedkommende læsning og som formidler kristendom underholdende og forrygende. Hvad kan man forlange mere!

Af Henning Nørhøj

Kirkens Undervisning 1995

Redaktionen vil med dette sidste nummer i 1994-årgangen af Kirkens Undervisning ønske læserne en Glædelig Jul og Godt Nytår.

Forberedelserne til 1995-årgangen er godt i gang. De fire temaer for Kirkens Undervisning bliver de kirkelige højtider påske, pinse, høst og advent. I artikler, undervisningseksempler og anmeldelser vil bladet belyse højtidernes teologiske temaer og symboler. Bladet vil bl.a. gi' konkrete ideer til undervisningen og formidlingen i kirken og de kirkelige organisationer.

Kirkens Undervisning 1/95 om påsken har deadline den 1. februar og er hos abonnenterne i slutningen af marts.

Jesus i hovedrollen

Abonnenter af Kirkens Undervisning vil i starten af det nye år gratis modtage filmheftet »Jesus i hovedrollen«, som er udgivet af Religions Pædagogisk Center. Se i øvrigt omtale af heftet på bagsiden af Kirkens Undervisning 3/94.

- et tidsskrift til inspiration for alle i kirkens forskellige former for undervisning.
- praktisk hjælp til det pædagogiske arbejde i menigheden og det kirkelige børne- og ungdomsarbejde.
- undervisningsmodeller til brug for børn, unge og voksne
- forslag til andagter og gudstjenester
- teologisk-pædagogisk information
- anmeldelser og omtale af nye undervisningsmaterialer og litteratur med relevans til det pædagogiske arbejde i kirke og menighed

UDGIVET AF EPS

Evangelisk Pædagogisk Samvirke, som er en sammenslutning af en række folkekirkelige organisationer, der er involveret i kirkens forkyndelse og undervisning.

MEDLEMMER AF EPS

Dansk Bibelskole. Dansk Missionsråd. De samvirkende Menighedsplejer. Det danske Bibelselskab. Diakonhøjskolen. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen. Diakonissestiftelsen. FDF/FPF. KFUK-spejderne i Danmark/De grønne pigespejdere. KFUM og KFUK i Danmark. KFUM-Spejderne i Danmark. KFUMs Idrætsforbund i Danmark. Kirkefondet. Kirketjenesten i Danmark. Menighedernes Daginstitutioner. Sammenslutningen af Indre Missions skoler. Unge Hjem Bevægelsen i Danmark.

REDAKTION

Henning Nørhøj (ansv.),
Eberhard Harbsmeier
og Mette Geil.

ABONNEMENT

Årsabonnement (4 numre)
kr. 100,-. Løssalg kr. 30,-
Giro 8 05 53 51.

HENVENDELSE

Adresseændringer bedes meddelt Avispostkontoret. Husk ved alle henvendelser at opgive abonnementsnummeret, som står opført sammen med adressen på bladets bagside.

Religionspædagogisk Center
Frederiksberg Allé 10 A
1820 Frederiksberg C
Tlf.: 31 24 92 50 (kl. 10-16)

Religionspædagogisk Centers formål er at være til rådighed for såvel hjem, kirke og skole, hvad angår dåbsoplæring og kristendomsundervisning.
- Udstillinger, kataloger og pædagogisk vejledning.
- Udlejning af film og bogkufferter.
- Salg af bøger og AV-materialer.

Sats og layout: Mariann Anderson

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

NYHED

At prædike for børn

Prædikenvejledninger til hele kirkeåret

I de senere årtier har der vist sig en stærkt stigende interesse i folkekirken for børnegudstjenesten, der mange steder er blevet en fast bestanddel af gudstjenestelivet. Således rummer folkekirkens nye autoriserede gudstjenesteritualer fra 1992 for første gang en fuldt udarbejdet ordning for børnegudstjeneste.

I 1991 nedsatte Præstehøjskolen en arbejdsgruppe med den opgave at lave en ny håndbog om børnegudstjenester. Det er resultatet af denne gruppes arbejde, der nu foreligger i form af *At prædike for børn*.

Bogen er et arbejdsredskab og en inspiration til at arbejde med gudstjenesten. Hovedvægten ligger på prædiken og tekstovervejelser, men bogen indeholder også ideer og forslag til liturgi og bønner til hver søn- og helligdag i kirkeåret. Med sine konkrete vejledninger til alle kirkeårets tekster efter 1. tekstrække er bogen en uvurderlig hjælp for enhver, der holder gudstjeneste - for børn såvel som for voksne.

At prædike for børn

Prædikenvejledninger til hele kirkeåret

red. Eberhard Harbsmeier, Annelise Søndengaard og Finn Dyrhagen
446 sider - kr. 375,-

I boghandelen eller portofrit direkte fra forlaget:

Religionspædagogisk Center

Frederiksberg Allé 10A, 1820 Frederiksberg C, Tlf. 31 24 92 50

